

Když je šéfem algoritmus

Cyklisté a řidiči s modrými termobatohy Wolt k pouličnímu koloritu zejména v centru Prahy začínají neodmyslitelně patřit tak, že už jim mnozí z nás ani nevěnují zvláštní pozornost. Forma jejich práce přitom vedle hojněji skloňovaného průmyslu 4.0 patří podle mnohých k tomu potenciálně nejpřevratnějšímu, co nám probíhající technologické změny přinesou. Všichni tito posílčci a mnozí další kolem nás totiž vykonávají práci zprostředkovanou v podobě jednorázových úkolů přes digitální platformy.

Digitální platformy propojují na základě sběru a vyhodnocování dat v digitálním prostoru poptávku s nabídkou, ať již jde o sociální kontakty jako v případě Facebooku, spotřebitele a obchodníky jako v případě Amazonu, zvědavce a poskytovatele informací jako u Googlu, turisty a majitele nemovitostí jako u Airbnb, nebo právě ty, co poptávají nějakou službu, s těmi, kteří mají čas, zájem a odpovídající kompetence se úkolu za úplatu ujmout. Pro část tohoto segmentu se vžil zavádějící název „ekonomika sdílení“. Zejména u platform, které zprostředkovávají extra vynaloženou lidskou práci, je však toto označení vyloženě chybné. Výdělečná práce je výdělečná práce a mluvit

o „sdílení“ auta například u řidiče Uberu dává asi tak stejný smysl jako hovořit o sdílení francouzského klíče u instalatéra, který na zavolání přijde opravit dřež. Existuje řada pádných argumentů proto, že tato zakázková ekonomika (anglicky gig economy) bude stále důležitější. Jedním z nich je to, že ačkoli se prognózy ohledně toho, jaký podíl pracovních míst zmizí automatizací, velmi liší, skoro všechny jsou zajedno, že se minimálně dočasně budeme potýkat s nezaměstnaností v řádu desítek procent. To platí pro Českou republiku o to víc, o co její zaměstnanost nadprůměrně závisí na průmyslové výrobě, kterou u nás zároveň tvoří především rutinní, tudíž snadno zautomatizovatelné fáze celého hodnotového řetězce. Dá se tedy očekávat, že vlivem technologicky podmíněného propouštění (nejen) v průmyslu stoupne poptávka po nízkoprahovém, nekvalifikovaném výdělku, který mnoho platform nabízí. Toto nebezpečí se zatím diskutovalo teoreticky, v důsledku ekonomické krize způsobené pandemií by se nyní nepříjemně rychle mohlo stát realitou. Zároveň bude zřejmě postupující digitalizace přispívat k mizení střední třídy a štěpení společnosti na vysoce kvalifikované, výborně placené odborníky na jedné straně a ty, jejichž práce je buď tak mizerně placená, že se ji zautomatizovat nevyplatí, nebo na ty, kterým už zautomatizována byla, na straně druhé. Mezi první privilegovanou skupinou zřejmě dále porostou nároky na služby pro zkvalitnění života a ušetření času, jak už nyní ve formě hlídání, úklidu, dovážky nákupu nebo jídla z restaurace mnoho platformových aplikací nabízí, což se protne s poptávkou po přivýdělku v druhé skupině lidí a bude rozmach platform dále pohánět. Kromě toho bude v následujících letech díky technologickým pokrokům zprostředkování platformové práce ještě efektivnější, rychlejší a celkově jednodušší.

Dva druhy digitálních platform

Je tedy důležité zabývat se tím, jak přesně tyto platformy fungují a jak ovlivňují podobu práce i její širší společenské důsledky. Kategorizovat se dají podle toho, zda zprostředkují práci, která je fyzicky místně vázaná a neodehrává se tak čistě ve virtuálním prostředí. Jde o všechny posílčci, úklidové síly a šoféry mající

Kateřina SMEJKALOVÁ je politoložka, pracuje jako vědecká pracovnice v organizaci Friedrich-Ebert-Stiftung

často nad rámec počítače nebo mobilního telefonu s aplikací ještě nějaký pracovní prostředek či pomůcku. V tomto případě se často jedná pouze o reorganizaci již existujících trhů, které mnohde tak jako tak fungovaly na bázi OSVČ – jako když Uber přebere zákazníky klasickým taxislužbám. Druhým typem platform jsou pak ty, které zprostředkují čistě digitálně zvládnutelné úkoly proveditelné teoreticky odkudkoli, kde člověk disponuje počítačem a internetovým připojením. Hrozba, kterou tyto platformy přináší, je tzv. crowdsourcing, totiž že si firmy budou udržovat čím dál tím méně kmenových lidí a budou úkoly jednotlivě outsourcovat virtuálnímu davu na platformách.

Problematika každé této kategorie je na jednu stranu trochu odlišná – zatímco u místně vázaných služeb se řeší spíš otázka jejich konkurence vzhledem k zavedeným lokálním službám, v případě druhých jde hlavně o otázku cenového dumpingu v místy až

globální soutěži a možnou erozi klasických pracovních vztahů. Na druhou stranu mají také mnoho společného: a to zejména otázku, zda je práce zprostředkovaná přes platformy výhodná i pro pracující, a ne pouze pro zadavatele a platformy samotné, které na jejím zprostředkování vydělávají, ale také jak vlastně roli platform a z ní vyplývající povinnosti vůbec adekvátně definovat.

O (ne)výhodnosti pro pracující

S ohledem na výhodnost pro pracující je klíčové, zda si na platformách vydělávají, kolik potřebují, a také zda platformy dodržují slib autonomie a flexibility, který je pro mnoho lidí při volbě této práce stěžejní. Zde neexistuje jednotný závěr pro všechny platformy, protože každá z nich má v detailu trochu odlišný způsob fungování. Důležitými faktory je, zda jsou pracující placeni od vykonaného úkolu či hodinovou sázbou, zda si mohou úkoly svobodně vybírat s ohledem na jejich ohodnocení, náročnost a případně čas a místo výkonu a jaké je saldo, když od celkového výdělku odečtou všechny své náklady, ať již na vybavení či své sociální a zdravotní zabezpečení. Špatných zkušeností s platformovou prací je v tomto ohledu po světě nepřeberně a celá gig economy, údajná budoucnost našich trhů práce, se místy jeví jako stroj na prekarizaci a vykořisťování lidí ku prospěchu digitálních gigantů, tak jako tak privilegovaných. Například americký The Atlantic si vzal v textu příznačně nazvaném „Internet umožnil nový druh špatně placeného pekla“ pod lupou platformu Amazon Mechanical Turk, která v globálním měřítku zprostředkovává triviální drobně placené úkoly. Právě na tomto typu platform se soustřeďují lidé, u kterých v rozporu s tím, jak pro sebe platformy obvykle dělají reklamu, nejde o žádný zábavný flexibilní přivýdělek, ale o existenční záležitost při strukturálně vysoké nezaměstnanosti nebo znevýhodnění na tradičním trhu práce. Odměny za jednotlivé úkoly jsou malé a výjimkou není, že nakonec trvají podstatně déle, než je v zadání avizováno, nebo se při jejich řešení naskytne problém, který nedovolí je dokončit. Flexibilita tak zůstává v realitě jen teoretická: vzhledem k existenční závislosti a nízkým výdělkům jsou lidé často k takovým platformám doslova přikováni, aby získali co nejlukrativnější a zároveň nejméně časově náročnou zakázku.

Jen zdánlivě lukrativní práce

Také pro český kontext máme průzkumy ukazující, že práce zprostředkovaná přes

Sondy Revue vám ve spolupráci s nadací

FRIEDRICH EBERT STIFTUNG

přinášejí seriál článků zaměřených na témata, o kterých se v ČR nediskutuje a nepíše.

platformy není zdaleka tak lukrativní, jak by se mohlo zdát. Podle studie Úřadu vlády z roku 2018 se jezdit pro Uber vyplatí po sečtení nákladů a zisků jen málokomu. To je dáno tím, že technologická inovace uberové aplikace není tak převratná, aby umožnila takový pokles cen, za které Uber jezdí. Ani co se slibované flexibility týče, nevychází z toho Uber zrovna nejlépe, a to z různých důvodů: pracuje s dynamickým ceněním, takže řidiči nemají možnost si příliš plánovat, kdy se jim vyplatí a nevyplatí pracovat. Místo práce v reakci na své časové potřeby se musí přizpůsobit z velké části nevypočitatelné dynamice pohybu cen, pokud jsou na výdělku závislí. Nemohou si také vybírat zakázku podle toho, zda se jim vyplatí, protože jim je cíl a tím pádem výše odměny sděleny až v okamžiku, kdy ji závazně potvrdí. Jsou nadto ze strany aplikace vystaveni nejruznějším více či méně subtilním gamingovým a behaviorálně psychologickým technikám, které je nutí pracovat tak, jak to Uber zrovna potřebuje. To je vůbec důležitý moment celé problematiky práce zprostředkované s pomocí platform: naprostou autonomii platformy pracujícím zkrátka poskytovat nemohou, protože atraktivita jejich služeb stojí a padá s tím, že jsou k dispozici, kde a kdy jsou potřeba. Někjakým způsobem tedy pracující potřebným směrem organizovat, většinou automatizovaně, musí. Jak ukazuje studie The App as the Boss (Místo šéfa aplikace) think-tanku německých odborů Hans-Böckler-Stiftung na příkladu v Německu působících posílčkovských platform Deliveroo a Foodora, probíhá výkon manažerské kontroly ze strany platform velmi nenápadně. Ať už tím, že skutečná flexibilita, tedy přednostní výběr služeb a lokality, je umožněna pouze těm, kteří sebekontrolou již tak dosahují žádoucích výsledků, nebo informační asymetrií, když pracující přesně neznají způsob přiřazování úkolů nebo se, tak jako u Uberu, nemohou zcela svobodně rozhodnout, zda zakázku přijmout či nikoli, protože neznají její detaily. Studie se přimlouvá za to, aby právě takové detaily managementu skrze aplikace byly zo-

hledněny při rozhodování, zda se jedná či nejedná o závislou výdělečnou práci – většina platform se odpovědností a nákladům zaměstnavatelské role snaží pochopitelně vyhnout, což se ale jeví čím dál tím méně udržitelné (v případě Uberu už koneckonců britský soud na podzim 2016 konstatoval, že pohádka o tisících drobných nezávislých podnikatelů je směšná, a platformu proto prohlásil za kvazi zaměstnavatele).

Je třeba kritičtější pohled na věc

Je tedy očividné, že tematice práce zprostředkované přes platformy musíme věnovat pozornost, a to jak její bezprostřední podobě (ohodnocení, pracovním podmínkám nebo autonomii pracujících), tak jejímu širšímu společenskému kontextu. Rada platform kupříkladu zprostředkovává „služebnický“ typ práce. V případě, že tato práce nebude dobře placená a ve všech ohledech důstojná, hrozí, že štěpení společnosti na prekarizované služebníky a privilegované obsluhované bude mít závažné politické důsledky. Samostatnou kapitolou je genderový rozměr celé problematiky, kdy se ukazuje, že určité segmenty platformové práce jsou atraktivní pro tak jako tak na trhu práce znevýhodněné ženy, jejichž zapojením do ní se jejich znevýhodnění mnohdy jen dál prohlubuje. A tak by se dalo ve výčtu pokračovat.

Pohled na stav české debaty o platformové práci je poměrně tristní. Většinou se věnuje mediálně nejvděčnějším platformám Uber a Airbnb. U první jmenované, která bezprostředně zprostředkuje práci, ale v drtivé většině jen co se týče konkurenčně právních aspektů celé věci. Většina existujících vládních dokumentů fenomén pojednává okrajově a obvykle nekriticky optimisticky. A stejně tak nekriticky ke službám přistupuje většina zákazníků: osudy řidičů Woltu nás v rámci vlastního komfortu nezajímají. Hlavně že jídlo dorazilo teplé a donáška byla za babku. Jsou to přece všechno šťastní flexibilní freelanceři, nebo ne?

Text vyšel v delší verzi na serveru A2larm.